

УДК 34.096+316.75

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-6433.2023-1-2.18>

Полтораков О. Ю.,
кандидат політичних наук, старший дослідник,
старший науковий співробітник
Національного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0003-2418-0969

«ЕТИЧНЕ ПОРНО» В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬНО-ПРАВОВОМУ КОНТЕКСТІ

“ETHICAL PORN” IN THE CONTEMPORARY SOCIAL AND LEGAL CONTEXT

У публічному соціально-правовому та культурно-правовому і т.п. дискурсах суспільна проблематика, пов'язана із такими явищами як проституція та порнографія довгий час носила «закритий», багато в чому табуований характер та перебувала під вагомим нормативно-інституційним тиском (цензурою) заборонного характеру. Проблематика «порнографії» в мистецтві, культурі та суспільстві, особливо сучасному, перетворюється на дедалі складнішу проблему для філософської рефлексії й суспільствознавчого осмислення. Бурхливий розвиток «інформаційного суспільства» стимулювали розвиток «комерційного сексу» та, зокрема, стрімке становлення відповідного сегменту виробництва та розповсюдження аудіовізуального контенту, ключовими тенденціями розвитку якого стала комерціалізація та похідна криміналізація цього сегменту. Ця проблема вимагає відповідного осмислення таких явищ не тільки в їх практичних торговельно-економічному (монетизація) або інформаційно-правовому та кримінально-правовому вимірах, але також у вимірі науково-теоретичному. Ж. Бодріяр визначав соціальну реальність як багато в чому симулятивну, де образ реальності має не менше значення, аніж сама реальність, а симулякри живуть власним життям (народжуються, старіють, вмирають незалежно від значень, що їх породили). Сучасна культура, в т.ч. правовий її сегмент, стає дедалі ліберальнішою та толерантнішою до явищ та процесів так чи інакше пов'язаних із проблематикою «еротики»/«порнографії». З іншого боку, сучасна культура одночасно розвивається в напрямку збільшення суспільної уваги та зменшення толерування явищ та процесів так чи інакше пов'язаних із проблематикою «насильства» (фізичного, психологічного, економічного і т.п.), в т.ч. його аудіовізуального відображення, продукування та розповсюдження. Соціокультурною відповіддю на суспільний запит, породжений зазначеними тенденціями, стало явище «етичного порно». Становлення цього явища відбувалося передусім в дискурсивних контекстах «хвиль фемінізму» та в сприятливих умовах розвитку «інформаційної революції» та трансформацій «суспільства споживання». Відповідно, на суспільно-правовий порядок денний в сучасних обставинах виходить дедалі більше питань, пов'язаних із розвитком відповідних сегментів «суспільства споживання», в т.ч. в напрямку поступової «декриміналізації порнографії».

Ключові слова: порнографія, «етичне порно», фемінізм, лібералізація, толерантність.

In public discussions encompassing social, legal, cultural, and various other spheres, matters pertaining to social phenomena like prostitution and pornography have conventionally remained closed subjects. They often exist as substantial taboos, subjected to considerable normative and institutional pressures – most notably, censorship of a restrictive nature. The matter of “pornography”, particularly within the realms of art, culture, and contemporary society, has progressively evolved into a multifaceted quandary, demanding both philosophical contemplation and comprehensive scrutiny from the vantage point of social sciences.

The swift advancement of the “information society” has not only catalyzed the expansion of “commercial sex” but has also ushered in an expedited emergence of the associated domain concerning the production and dissemination of audiovisual content. Crucial trends within this domain have revolved around its commercialization, accompanied by derivative legal measures aimed at criminalizing specific aspects. This intricate predicament mandates an adept comprehension of these phenomena, encompassing not solely their pragmatic trade and economic (monetization) facets, or the domain of information and criminal law, but also extends into the realm of scientific inquiry and theoretical understanding.

J. Baudrillard coined the concept of social reality as predominantly simulation-based, where the representation of reality holds equal significance to actual reality. Simulacra possess an existence of their own, evolving independently—they are born, age, and cease to exist, irrespective of the initial meanings that birthed them. Within contemporary culture, including its legal domain, a growing trend of liberalism and tolerance toward elements linked to “eroticism” and “pornography” is observed. In parallel, there exists a simultaneous evolution in contemporary culture towards heightened societal awareness and reduced tolerance concerning aspects associated with “violence” (be it physical, psychological, or economic), which encompasses their audiovisual depiction, production, and dissemination.

The emergence of “ethical porn” stands as a sociocultural response shaped by these divergent trajectories. This phenomenon’s development primarily unfolded within the discursive realms of successive “waves

of feminism”. It also benefitted from the fertile grounds cultivated by the advancement of the “information revolution” and the consequent reshaping of the “consumer society”. Consequently, the prevailing social and legal agenda increasingly fixates on matters intertwined with the maturation of pertinent sectors within the “consumer society”, signifying a gradual movement towards the “decriminalization of pornography”.

Key words: *pornography, “ethical porn”, feminism, liberalization, tolerance.*

*Людина – це інтелект на службі у фізіології.
Олдос Хакслі*

У публічному соціально-правовому та культурно-правовому і т.п. дискурсах суспільна проблематика, пов'язана із такими явищами як проституція та порнографія довгий час носила «закритий» [Пор. 39], багато в чому табуований характер [33] та перебувала під вагомим нормативно-інституційним тиском (цензурою) заборонного характеру («кодекс Хейса» та «тест Міллера» в США, «в СРСР немає сексу» і т. ін.).

Свого часу Артур Шопенгауер звертав увагу на те, що оголена натура блокує естетичні почуття, оскільки вона неминуче пробуджує хіть і, відповідно, суперечить справжнім цілям мистецтва. Проте і без того дуже тонка межа між «еротикою» та «порнографією» в мистецтві, особливо сучасному, перетворюється на дедалі умовнішу та складнішу для філософської рефлексії [15] й суспільствознавчого осмислення [14]. Так, багато картин та скульптур, з одного боку – визнаються витвором мистецтва («еротика»), але з іншого боку – позиціонуються як порнографія, що вивчає сексуальність (картини Фіони Баннер та ін.), адже, за критичною оцінкою американського літературознавця Л.Фідлера, «порнографія, ...вестерн і наукова фантастика стали формою поп-арту, ...що розуміються як різновиди розваги, ближчі до пороку, ніж до мистецтва» [20]. Показовим є, зокрема, історико-культурна динаміка сприйняття таких витворів мистецтва як картина Мікеланджело «Страшний суд» (1541), скульптури Родена «Поцілунок» (1889) та «Вічний ідол» (1893) або роман Набокова «Лоліта» (1955) [23].

Крім того, бурхливий розвиток «інформаційного суспільства» стимулювали розвиток «комерційного сексу» та, зокрема, стрімке становлення відповідного сегменту виробництва та розповсюдження аудіовізуального контенту, ключовими тенденціями розвитку якого стала комерціалізація та похідна криміналізація цього сегменту. Ця проблема вимагає відповідного осмислення таких явищ не тільки в їх практичних торговельно-економічному (монетизація) [35] або інформаційно-правовому та кримінально-правовому [5–6] вимірах, але також у вимірі науково-теоретичному, який сягає концептуально-філософської глибини. Так, такі суспільно проблемні явища як проституція, порнографія, БДСМ в контексті «другої хвилі фемінізму» (1960–70 рр.) розглядалися в якості інструментів утистки. В контексті «третьої хвилі фемінізму» (1980–90 рр.), яка пропагувала особисті та інди-

відуалізовані погляди на гендерні проблеми, ці явища розглядалися вже в якості інструментів емпаверменту, які використовуються не тільки чоловіками, але також жінками. Так, наприклад, українська БДСМ-фахівчиня Ванеса у профільній статті «FemDom. Українська версія», вказувала, що небезпечність її роботи у сфері комерційного БДСМ компенсується високою оплатою праці [3], отже подібні практики емансипують жінок принаймні економічно.

Відповідно, як констатували профільні фахівці, сучасна «плутанина в тлумаченні визначення торгівлі людьми є наслідком протилежних феміністичних поглядів на проституцію» [28, р. 38].

Спричинена передусім феміністичними дискурсами увага до порнографії наразі зосереджується на достатньо глибоких та принципових питаннях етичності виробництва численної продукції порнографічного характеру, виробництво яких може базуватися на тій чи іншій формі насильства, яке не завжди можна помітити. Це передусім питання щодо того, що: акторам/-кам можуть платити критично мало, але в них під тиском обставин обмежений вибір роботи; актори/-ки можуть зніматися в нетверезому стані чи піддаватися маніпуляціям режисерів або студії.

Так, у грудні 2020 р. після виходу розслідування на New York Times про дитячу експлуатацію в порно [26] з найбільшим профільним/тематичним відеохостингом Pornhub відмовилися співпрацювати MasterCard та Visa [24], а із самого інтернет-ресурсу довелося видалити 653 тисячі відео [30], в яких було зображено неповнолітніх та секс без згоди.

«Етичне порно»: тенденції становлення та розвитку.

*Прогрес технології обдаровує нас дедалі
досконалішими засобами руху назад.*

Олдос Хакслі

Етимологічно «порнографія» – опис ремесла повій найнижчого рівня, порнай (πόρνοι), що походить від «продати» (πέρνειν). Сучасна порнографія як специфічне соціокультурне явище традиційно виступало та виступає об'єктом критичної медіа-полеміки, при цьому її виробників звинувачують як у широкому спектрі порушень загальних морально-етичних норм та принципів, так і у насильстві та торгівлі людьми, а також у безпосередній участі неволітніх, жорстокому

поводженні з тваринами і т.ін. Так, контент-аналіз 131.738 відео з Pornhub, xVideos і xHamster's щодо згадки насильства або інцесту засвідчив, що кожен восьмий ролик підходив під цей опис [38, р. 1247].

У 1960–70-х рр, в контексті т.зв. «другої хвилі фемінізму» [27], розгорнулася дискусія про те, чи є місце жінкам (але не тільки як актрисам) у порно індустрії. На порядок денний вийшло питання, як можна змінити чи, принаймні, адаптувати тогочасну порно-індустрію [29], щоб вона не суперечила феміністським цінностям. Так, радикальна феміністка Андреа Дворкін у своїх працях «Порнографія: чоловіки володіють жінками» [18] та «Порнографія та громадянські права» [19] аналізувала порнографію як індустрію дегуманізації, що ґрунтується на ненависті до жінок.

Відповіддю на стимульований феміністичним дискурсом суспільний запит стала поява відносно нових різновидів порнографії, що отримали назви «феміністичного порно» («фем-порно») [37] або «порно для жінок» та «етичного порно», а також «освітнього порно» [16].

Розвиток «фем-порно» активно розпочався у середині 1980-х рр., чому сприяла діяльність відразу кількох різнопланових груп жіночого активізму [31]. Так, сексуально-ліберальна феміністка Кандіда Ройелл створила власну студію Femme Productions [34], де транслювала ідею, що в порно потрібно уникати фаллоцентризму і зосередитися на перевазі жінок, а також знімала фільми, спрямовані на знімання фільмів. Водночас лесбійки-феміністки під керівництвом письменниці Сюзі Брайт заснували секс-позитивний журнал On Our Backs та випустили серію еротичних відео Fatale Video [17]. Студія Four Chambers спеціалізується на концептуальній порнографії, студія FrolicMe – на еротичних фільмах для жінок та пар, а також випускає еротичну літературу. 2006 р. з'явився фільм Afrodite Superstar, який вважається першим еротичним фільмом, зробленим чорношкірими жінками для чорношкірих жінок.

«Феміністичне порно» (як порно «від жінок, про жінок та для жінок») поступово отримувало дедалі більшу увагу та популярність та навіть вийшло на рівень проведення тематичних фестивалів та нагородження преміями. Так, 2006 році магазин Good for Her (м. Торонто, Канада) створив премію Feminist Porn Awards. Примітно, що ця організація при номінуванні на нагороду також відслідковує та враховує саме дотриманням вимог етичного виробництва порнопродукції.

Окремі фахівці розглядають «феміністичне порно» та «етичне порно» в якості майже тотожних явищ та синонімічних термінів. Втім, ідеї феміністського порно побудовані на протистоянні стереотипам та акценті на бодіпозитиві та різноманітності: представники неконвенцій-

ної краси, різні гендери, раси, орієнтації, статтури. Натомість етичне порно, в якому також є присутніми подібні ціннісні підходи, основну увагу приділяє «якісним» трудовим відносинам («чесність, безпека та благополуччя»).

«Чесність» у контексті етичного порно означає: по-перше, використання максимально реалістичних сюжетів, що принципово уникають як абсолютно малореальних сюжетів («секс із сантехніком» і т.п.), так і анатомічно складних гімнастичних трюків (особливо акробатичного характеру); по-друге, у сценах відносин між інтимними/сексуальними партнерами є не тільки фізіологічна пристрасть, а й взаємоповага та бодіпозитив. Відповідно, етичне порно не нав'язує сумнівних стереотипів [Пор. 25, 36, 38] та завищених очікувань, не сприяє створенню психологічних комплексів.

«Безпека» у контексті етичного порно означає дотримання вимог до акторів бути старше 18 років, а також зніматися за власним свідомим бажанням, не перебуваючи під дією алкоголю чи наркотиків та відчуваючи фізичного чи психологічного тиску або примусу. Так, значущими темами обговорення на берлінському Pornfilmfestival 2018 р. були питання безпеки та етики в контексті стандартів індустрії [32].

«Добробут» у контексті етичного порно означає, що усі актори мають отримувати гідну оплату праці, незалежно від гендеру, орієнтації або кольору шкіри. (Тоді як у мейнстрімному порно чорношкірі актори отримують у 1,5–2 рази менше, аніж білі.) Так, сайти на кшталт Bright Desire платять реальним повнолітнім парам, котрі займаються сексом на камеру.

Порнографія: постмодерн та лібералізація.

Ще Е. Фромм переконував, що сучасне йому суспільство набуває дедалі деструктивнішого характеру через те, що культура вносить у маси «звичність зла» і соціум втрачає чуттєвість до цього. Надалі саме знецінювання суспільно-етичних та суспільно-естетичних категорій (зокрема, фактичне зникнення межі між еротикою та порнографією) стає однією із принципово значущих аксіологічних характеристик постмодерну [10, с. 40].

В своєму ціннісно-правовому вимірі, сучасний розвиток суспільних відносин характеризується такими взаємодоповнюваними трендами як: лібералізація репрезентації різноманіття людських відносин, в т.ч. інтимних/сексуальних/статевих [22] – з одного боку, а зменшення толерантності до «соціального насильства» (в напрямку розширення різновидів соціальних практик, що підпадають під нього [10, 21]) – з іншого. Це також доповнюється розповсюдженням практик «етичного споживання», яке поступово охоплює не тільки першопочаткові екологічні сфери економіки (recycling та безвідходне виробництво тощо), але поступово розширюється також на

сфери, пов'язані із суто морально-етичними проблемами суспільних відносин (дитяча праця і т.п.) [4] та поступово зачіпає також сегменти споживання, пов'язані із аудіовізуальною продукцією порнографічного характеру.

Загальні тенденції загальної лібералізації суспільних відносин, характерні для доби «постмодерну» одним із своїх ключових наслідків мали збільшення уваги до таких тем, які раніше сприймалися як проблемні («підготовка до сімейного життя» [7, с. 53–59]) та вважалися табуованими («сексуальна освіта/просвіта» [12, 16] і т.п.).

Крім того, проблематика порно пересікається із іншою суспільною проблематикою, зокрема політичною та екологічною. Показовим можна вважати передусім рух т.зв. «екопорно-активістів», зокрема організації FuckForForest, яка з 2004 р. продає «контент для дорослих», а на отримані кошти рятує від вирубки лісу в Південній Америці. Крім того, в умовах російсько-української війни після широкомасштабного вторгнення росії в Україну (24 лютого 2022 р.) активістками створився волонтерський рух Теронліфанс: волонтерки та волонтери роблять свої відверті фото (т. зв. «нюдси» або «хтівки») надсилають їх в якості винагороди за благодійні пожертви для Сил оборони України (передусім Сил ТрО ЗС України) [1].

Висновки. Ж. Бодріяр визначав соціальну реальність як багато в чому симулятивну, де образ реальності має не менше значення, ніж сама реальність, а симулякри живуть власним життям (народжуються, старіють, вмира-

ють незалежно від значень, що їх породили). В контексті розвитку виробництва та розповсюдження порнопродукції, артикульована видатним філософом проблема набуває нових змістів та вимірів.

Сучасна культура, в т.ч. правовий її сегмент, стає дедалі ліберальнішою та толерантнішою до явищ та процесів так чи інакше пов'язаних із проблематикою «еротики»/«порнографії». Адже сучасний т.зв. «художній світ», – це складна система, яка ускладнює формування фіксованого визначення порнографії в соціокультурному просторі, що постійно змінюється та адаптується до нових реалій етики та естетики.

З іншого боку, сучасна культура одночасно розвивається в напрямку збільшення суспільної уваги та зменшення толерування явищ та процесів так чи інакше пов'язаних із проблематикою «насильства» (фізичного, психологічного, економічного і т.п.), в т.ч. його аудіовізуального відображення, продукування та розповсюдження.

Соціокультурною відповіддю на суспільний запит, породжений зазначеними тенденціями, стало явище «етичного порно». Становлення цього явища відбувалося передусім в дискурсивних контекстах «хвиль фемінізму» та в сприятливих умовах розвитку «інформаційної революції» та трансформацій «суспільства споживання». Відповідно, на суспільно-правовий порядок денний в сучасних обставинах виходить дедалі більше питань, пов'язаних із розвитком відповідних сегментів «суспільства споживання», в т.ч. в напрямку поступової «декриміналізації порнографії».

Список використаних джерел:

1. Андреева В. Відверті фото взамін на гроші для ЗСУ. Як працює рух Теронліфанс // Українська правда, 13 квітня 2022 р. Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/04/13/248223/>
2. Бакієва М. Панацея від насильства: як етичне порно змінює світ фільмів для дорослих // Заборона, 29 квітня 2021 г. Режим доступу: <https://zaborona.com/panaczeya-vid-nasylstva-yak-etychne-porno-zminyuye-svit-filmiv-dlyadoroslyh/>
3. Ванесса. FemDom. Українська версія // Гендер в деталях, 22 липня 2020 р. Режим доступу: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/feminism-in-detail/femdom-ukrainska-versiya-1341491.html>
4. Вовчанська О.М., Іванова Л.О. Активізація розвитку усвідомленого споживання в контексті соціально-етичного маркетингу // Науковий погляд: економіка та управління. 2023. № 1 (81). С. 15–25.
5. Денисов С.Ф., Кулик С.Г. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти моральності : монографія. Чернігів : Академія Державної пенітенціарної служби, 2018. 306 с.
6. Денисов С.Ф., Макаров В.О. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти моральності : монографія. Чернігів : Десна Поліграф, 2017. 328 с.
7. Кравець В. П. Підготовка учнівської молоді до сімейного життя в Україні XXI століття: стан, тенденції, шляхи вдосконалення : монографія. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2020. 584 с.
8. Мішук І.П. Протидія розповсюдженню товарів, що пропагують культ насильства й жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію: причини та заходи профілактики. // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2014. Вип. 11, №2. С. 93–96.
9. Полтораков О.Ю. Праксеологічна типологізація насильства: соціологічно-правознавчі виміри // Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2020. Вип. 4 № 47. С. 155–165.
10. Полтораков О.Ю. Соціальна аксіологія насильства в суспільних реаліях постмодерну // Габітус. 2020. Вип. 15. С. 38–42.

11. Рябчинська О.П. Боротьба з розповсюдженням порнографічних предметів і творів, що пропагують культ насильства і жорстокості / Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Київський національний університет ім. Т. Шевченка. К., 2002. 21 с.
12. Спіріна Т.П., Даниленко А.В. Сексуальна освіта як складова здорового способу життя підлітків // Науковий журнал «Ввічливість. Humanitas» 2023 (1). с. 104–109.
13. Федорець, С. Вплив порнографії на психосексуальний розвиток підлітків.// Вчені записки Університету «КРОК». 2023. 1(69), С. 245-252. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-69-245-252>
14. Alexander V.D., Bowler A.E. Scandal and the Work of Art: The Nude in an Aesthetically Inflected Sociology of the Arts // *Cultural Sociology*. 2018. 12(3), 325-342. <https://doi.org/10.1177/1749975518770283>
15. *Art and Pornography: Philosophical Essays* / Edited by Hans Maes and Jerrold Levinson. Oxford University Press, 2012. 344 p.
16. Ashley B. Inside the World of Educational Porn // *Restless Network*, September 3, 2020. Режим доступу: <https://www.restlessnetwork.com/inside-the-world-of-educational-porn/>
17. Cameron D. Discourses of Desire: Liberals, Feminists, and the Politics of Pornography in the 1980s // *American Literary History*, Volume 2, Issue 4, Winter 1990, Pages 784–798. <https://doi.org/10.1093/alh/2.4.784>
18. Dworkin A. *Pornography: Men Possessing Women*. Putnam, 1981.
19. Dworkin A., MacKinnon C. A. *Pornography and Civil Rights : A New Day for Women's Equality. Organizing Against Pornography*. 1988.
20. Fiedler L. *Cross the Border-Close the Gap*. New York: Stein and Day, 1972.
21. Gervais S.J., Eagan S. Sexual objectification: The common thread connecting myriad forms of sexual violence against women. // *American Journal of Orthopsychiatry*, 2017. 87(3), 226–232. <https://doi.org/10.1037/ort0000257>
22. Giddens A. *The transformation of intimacy: Sexuality, Love, and Eroticism in Modern Societies*. Stanford : Stanford University. Press, 1992. 212 p.
23. Giles P. Virtual Eden: Lolita, Pornography, and the Perversions of American Studies. // *Journal of American Studies*. 2000. 34(1), 41–66. doi: 10.1017/S002187589900626X
24. Kan M. Visa, Mastercard to Stop Processing Payments for Pornhub's Advertising Arm // *PCMag.com*, August 5, 2022. Режим доступу: <https://www.pcmag.com/news/visa-to-stop-processing-payments-for-pornhubs-advertising-arm>
25. Kohut T., Fisher W.A. Revisiting the Role of Pornography Use in the Confluence Model Theory of Sexual Aggression // *The Journal of Sex Research*. 2023. <https://doi.org/10.1080/00224499.2023.2174248>
26. Kristof N. The Children of Pornhub. Why does Canada allow this company to profit off videos of exploitation and assault? // *The New York Times*, December 4, 2020. Режим доступу: <https://www.nytimes.com/2020/12/04/opinion/sunday/pornhub-rape-trafficking.html>
27. Lear M.W. The Second Feminist Wave: What do these women want? // *The New York Times*. March 10, 1968.
28. Liu M. Human trafficking and feminist debates: Feminist debates on human trafficking. // Liu M. *Migration, prostitution, and human trafficking the voice of Chinese women*. New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers. 2011. P. 37–39.
29. MacKinnon C.A. *Pornography as Trafficking*. // *Michigan Journal of International Law*. 2005. 26(4): 993–1012.
30. Moon M. Pornhub's first transparency report details how it addresses illegal content // *Engadget.com*, April 3, 2021. Режим доступу: <https://www.engadget.com/pornhub-first-transparency-report-161525743.html>
31. Raasonen S. Healthy Sex and Pop Porn: Pornography, Feminism and the Finnish Context. // *Sexualities*. 2009. 12(5): 586–604.
32. Performers safety and ethics – setting industry standards // *Pornfilmfestival Berlin*, 24 Oktober 2018. Режим доступу: <https://pornfilmfestivalberlin.de/film-2018/performers-safety-and-ethics-setting-industry-standards/>
33. Potter C. Not Safe for Work: Why Feminist Pornography Matters // *Dissent Magazine*. Spring 2016. Режим доступу: <https://www.dissentmagazine.org/article/not-safe-for-work-feminist-pornography-matters-sex-wars>
34. Stanley J. Film Maker Gives Erotica A Woman's Point of View // *San Francisco Examiner*, February 21, 1988. Режим доступу: <https://www.newspapers.com/clip/29981663/>
35. Tarrant S. *The Pornography Industry: What Everyone Needs to Know*. Oxford University Press, 2016. 210 p.
36. Tollini C., Diamond-Welch B. American adult pornography consumers' beliefs and behaviors related to pornography studios mistreating their performers. // *Sexuality & Culture*, 2021. <https://doi.org/10.1007/s12119-021-09872-3>
37. *The Feminist Porn Book: The Politics of Producing Pleasure* / Ed. by Tristan Taormino, Celine Parreñas Shimizu, Constance Penley, Mireille Miller-Young. The Feminist Press, 2013.
38. Vera-Gray F., McGlynn C., Kureshi I., Butterby K. Sexual violence as a sexual script in mainstream online pornography // *The British Journal of Criminology*, Volume 61, Issue 5, September 2021, Pages 1243–1260, <https://doi.org/10.1093/bjc/azab035>
39. Webber V., Sullivan R. No respect: sex research as sex work // *Porn Studies*. 2023. P. 1–11. <https://doi.org/10.1080/023268743.2023.2225520>